

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОЗНАКАМИ ДИСЛЕКСІЇ

Вавілова Альона

*кандидат психологічних наук,
асистент кафедри психодіагностики та клінічної психології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Вавілова Леся

*вчитель початкових класів
Опорний заклад загальної середньої освіти І–ІІІ ступенів
с. Шрамківка Шрамківської сільської ради
Золотоніського району Черкаської області
м. Черкаси, Україна*

Багато дітей відчувають труднощі у засвоєнні навчального матеріалу при наявності розвинених на достатньому рівні когнітивних здібностей. Це призводить до формування вторинних емоційних та особистісних проблем у вигляді заниженої самооцінки, невпевненості в собі, проявів тривожності та депресивного настрою [3]. Завдяки покращенню методів психологічної діагностики ще в початковій школі можна виявляти розлади навчальних навичок, що дозволить покращити сприймання і засвоєння учнями навчального матеріалу.

До розладів навчальних навичок відносяться [2]:

- дислексія – порушення оволодіння навичками навчання;
- дисграфія – порушення опанування письма;
- дизорфографія – порушення опанування грамотності;
- дискалькулія – розлад арифметичних навичок, труднощі з рахуванням.

Розлади навчальних навичок можуть мати різні ступені складності, зустрічатися окремо, або проявлятися у різних комбінаціях [1, с. 18]. Часто коморбідними є такі розлади як дислексія та дизорфографія, які викликають труднощі оволодінні навичками читання, нерозуміння прочитаного, проблеми з письмом. Тому учні потребують детальної індивідуальної діагностики для визначення міри вираженості, особливостей прояву та академічних труднощів з навчанням.

Ефективна нейропсихологічна діагностика дислексії передбачає проведення обстеження на кількох рівнях:

1) рівень пізнавальних здібностей (академічне навчання, повсякденна життєдіяльність, поведінка);

2) перцептивно-моторний розвиток (окоруховий контроль та окорухова координація, слухо-мовленнєві навички, візуально-просторове сприйняття);

3) сенсомоторний розвиток (схема тіла, моторне планування, сприйняття вхідної сенсорної інформації);

4) рівень сенсорних систем (зорова, слухова, нюхова, смакова, текстильна, вестибулярна та пропріоцептивна системи).

З метою діагностики проявів дислексії важливо розуміти нейропсихологічні механізми процесу читання. Читання – це психічний процес смислового сприйняття письмового мовлення, який відбувається на двох рівнях: сенсомоторному та семантичному [2]. Сенсомоторний рівень читання включає звуко-буквений аналіз слів, утримання інформації, смислові здогадки, перевірку гіпотез. На цьому рівні перевіряються такі характеристики читання, як швидкість і точність. На семантичному рівні відбувається розуміння прочитаного. На нейропсихологічному рівні процес читання забезпечується лобними, тім'яними та потиличними ділянками кори лівої півкулі головного мозку [4].

Для визначення особливостей та міри вираженості порушення процесу читання у молодших школярів слід проаналізувати здатність до розпізнавання літер, співвідношення образу літер з відповідними звуками, відтворення звукового образу слова, співвіднесення звукового образу слова з відповідним об'єктом із пам'яті, розуміння прочитаного. Слід звернути увагу, що при дислексії типовими проблемами є труднощі концентрації і розподілу уваги; повтори, перестановки, пропуск літер при читанні і письмі; погане розуміння прочитаного; порушення фонематичного сприймання; проблеми сприйняття простору, просторової орієнтації [1].

Дислексія як розлад навчальних навичок має різні форми, в залежності від симптоматики: оптична, мнестична, фонематична, семантична, аграматична. Оптична дислексія проявляється у труднощах засвоєння та у змішуванні графічно схожих букв та їх взаємозамінах (наприклад, Л-Д, З-В, Т-Г). Ця форма дислексії пов'язана з порушенням оптико-просторових уявлень, а також з порушенням зорового гнозису, зорового аналізу та синтезу. Мнестична дислексія має симптоматику у вигляді порушення засвоєння усіх букв, у їх недиференційованих замінах. Вона обумовлена порушенням процесів встановлення зв'язків між звуком та буквою та порушенням мовленнєвої пам'яті. Фонематична дислексія має кілька форм: 1) труднощі засвоєння букв, а також замінах букв, схожих за акустико-артикуляційними ознаками (зниження фонематичного сприймання та фонематичних уявлень); 2) побуквенне читання, спотворення звуко-складової будови слова,

перестановка звуків, додавання зайвих звуків, пропуски та додавання складів (порушення фонематичного аналізу). Семантична дислексія проявляється в порушенні розуміння прочитаних слів, речень, тексту при технічно правильному читанні. Аграматична дислексія обумовлена граматичним недорозвиненням мовлення, морфологічних та синтаксичних узагальнень: зміни відмінкових закінчень та числа іменників, неправильне узгодження в роді числі, відмінках іменника з прикметником тощо) [1].

Нейропсихологічна діагностика дислексії може включати проби з розпізнавання літер у різних шрифтах, впізнавання накладених, закреслених та зашумлених літер, виявлення дзеркально написаних літер. Важливими діагностичними пробами можуть бути «Зв'язна розповідь за картинками» (визначення стану зв'язного мовлення, лексико-граматичної будови), «Закінчення речення антонімами» (перевірка лексичного запасу); «Слухові схованки» (діагностика фонетико-фонематичного сприймання), «Анаграми» (визначення здатності до звукового синтезу) тощо.

При аналізі процесу читання в діагностичних цілях слід оцінювати такі параметри, як спосіб, правильність, виразність, усвідомленість та швидкість читання. При аналізі способу читання виявляємо особливості побуквенного або поскладового читання, що може свідчити про несформованість аудіальної обробки вербальної інформації, зниження здатності до синтезу інформації, недостатній обсяг слухового сприймання. В такому випадку варто працювати з учнем над формуванням навички цілісного сприймання прочитаного.

В процесі діагностики правильності читання виявляємо заміни літер за оптичною (виглядом) та фонематичною (звучанням) схожістю, порушення звуко-складової структури: пропуски літер та складів, додавання літер, помилки угадування, повтори букв, пропуски рядків, граматичні помилки. Такі помилки вказують на несформованість фонематичного аналізу, синтезу і сприймання, несформованість зорово-просторових уявлень, нестійкість довільної уваги, зниження здатності до морфологічних і синтаксичних узагальнень. Корекційна робота з проблемами такого типу передбачає формування автоматизованого зв'язку між звуком і буквою, розвиток процесів антиципації і зорового сприймання, формування навичок лексико-граматичного передбачення.

Оцінка виразності читання може виявити такі проблеми, як відірване або злитне читання, відсутність диференціації у паузах при наявності розділових знаків, порушення інтонаційного читання та відсутність емоційного ставлення до прочитаного. Така симптоматика пов'язана зі зниженим рівнем розвитку усного мовлення і передбачає формування навички визначати межі речення, орієнтуватися на розділові знаки, надавати інтонаційного забарвлення.

При порушенні усвідомленості читання в ході діагностики учень демонструє упускання смислових частин тексту, непослідовність викладу при переказі прочитаного, викривлення фактів, відсутність навичок переказу тексту за запитаннями, нерозуміння причинно-наслідкових зв'язків, труднощі з виокремленням головної думки. Такі ознаки зв'язуються, якщо дитина має знижений обсяг оперативної пам'яті, порушену здатність до фонетико-фонематичного аналізу, несформованість мисленнєвого аналізу та зв'язного мовлення. В такому випадку варто працювати з дитиною над розвитком вміння виокремлювати смислові частини тексту та розуміти основну думку.

Діагностична перевірка швидкості читання дозволяє виявити повільний темп читання і порушення правильності розуміння прочитаного при швидкому читанні. За наявності таких труднощів корекційна робота з учнем передбачає розвиток навичок цілісного сприймання прочитаного.

Таким чином, дислексія – це складне системне порушення оволодіння навичками читання та розуміння прочитаного, що передбачає комплексну діагностику психічних функцій.

Література:

1. Грінченко О. (2010) Подолання дислексії та дисграфії в учнів початкових класів : навчальний посібник. *Городище*. 32 с.
2. Закалик Г. (2021) Прояви дисграфії та дислексії у молодших школярів. *Львівська політехніка*. 60 с.
3. Ільяна В. (2023) Підтримка дитини з особливими мовленнєвими проблемами в освітньому середовищі : навчально-методичний посібник. Київ. 156 с.
4. Киркевич Т. (2023) Корекція дисграфії у здобувачів освіти молодшого шкільного віку. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі, позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти* : збірник наукових праць. С. 398–402.